

Михайло Грушевський під ковпаком ГПУ. Колекція документів онлайн. СКАНИ

● www.istpravda.com.ua/short/2017/03/6/149584/view_print/

Фото Михайла Грушевського, що міститься в справі ГПУ

До 100-річчя від дня створення Центральної Ради Центр досліджень визвольного руху публікує 43 документи зі справи-формуляра ГПУ на Михайла Грушевського в Електронному архіві українського визвольного руху.

Донесення агентів, протоколи допитів та особиста кореспонденція видатного науковця періоду його останніх років життя зберігаються в колекції документів із фондів Галузевого державного архіву СБУ.

1924 року колишній Голова Української Центральної Ради професор Михайло Грушевський повернувся до Києва, в Українську Соціалістичну Радянську Республіку. Хоча радянська влада розглядала його як "буржуазного націоналіста", більшовикам було вигідно використати повернення колишнього супротивника з пропагандистською метою. Відтак авторитетного історика негайно взяло під нагляд Державне політичне управління — ГПУ.

Про міркування чекістів щодо використання фігури М. Грушевського на користь режиму дізнаємося з [листа](#), якого ГПУ УСРР надіслало до Київського губернського відділу ГПУ.

"Жодної вигоди для нас Грушевський на президентському кріслі Академії наук не являє. Першочергову важливість та значення для нас має посилення розбіжностей у верхівці української шовіністичної громадськості та, зокрема, з найсильнішою на даний час групою [Сергія] Єфремова і всередині неї", — наставляли всеукраїнські чекісти своїх київських підлеглих.

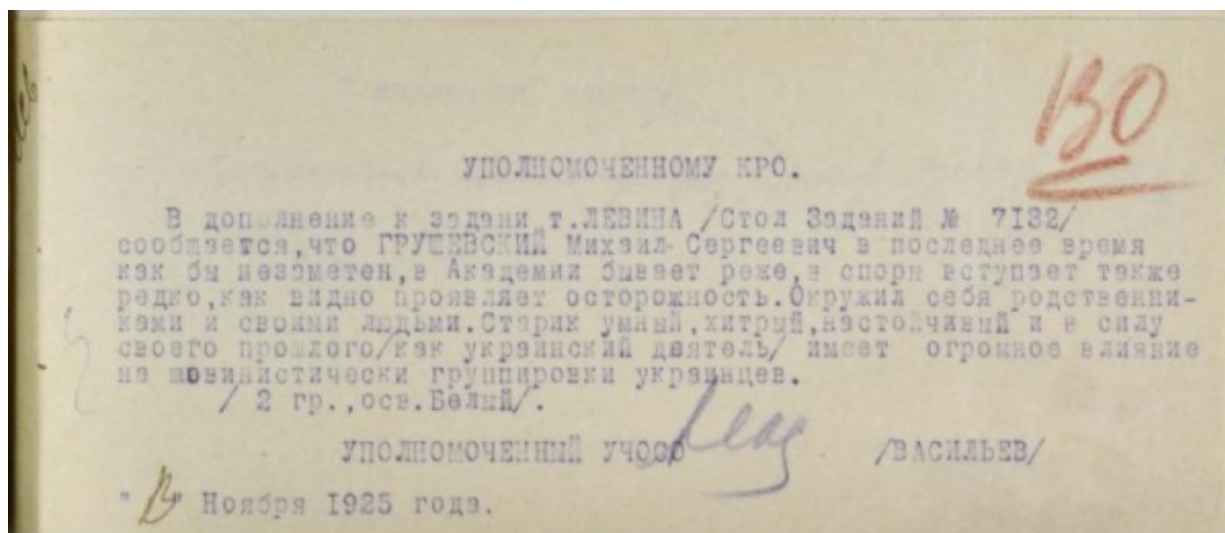
Гепеушники розуміли, що *"наші /ГПУ/ завдання він не стане виконувати, а якщо б йому запропонувала цю роботу партія, то він, звісно, став би вимагати для себе становище члена ЦК, що, знову ж таки, неможливо"*.

У постанові про відкриття справи-формуляра № 1100 від 5 лютого 1925 р. зазначено, що на Грушевського є компромат як на "українського шовініста", що дає змогу звинуватити його в "антирадянській діяльності".

Самого Грушевського та його середовище оточили інформаторами, які доносили буквально про кожен його контакт. Уже 10 березня 1924 р. сексот "Запорожський" [доносив](#) про візит Грушевського до Всеукраїнської академії наук (ВУАН) і розмови, які він мав з її керівниками.

Агент "Западний" телеграмою звітував про хід його розмов із Грушевським щодо написання "ідеологічно вивіреного" тексту його заяви після повернення в УСРР. З цього [донесення](#) дізнаємося, що в матеріалах ГПУ видатного історика називали псевдонімом "Старик". В інших документах трапляється варіант "Старець".

"Україна, — сказав Грушевський, — для мене дорожча понад усе, і може тому я як стара людина можу дивитися на життя України з історичної точки зору. У цьому моє розходження з комуністами і В. В. [імовірно, йдеться про Володимира Винниченка]", — читаємо у [зведенні](#) сексота ГПУ "Тичини" від листопада 1926 р.

Доповідна ГПУ з доносом агента про діяльність М. Грушевського, 13 листопада 1925

З 1929 р. Грушевського почали офіційно цькувати, а установи та комісії, очолювані ним, підлягали закриттю. У березні 1931 р. в Москві професора заарештували органи ГПУ. Колекція містить протоколи допитів Грушевського у зв'язку зі справою "Українського національного центру", яку фабрикували чекісти.

Зокрема 31 березня 1931 р. Грушевського [допитував](#) слідчий Южний. А 3 квітня — сам начальник ГПУ УСРР [Всеволод Балицький](#). Старого професора звинувачували в керівництві контрреволюційною повстанською організацією та зв'язками з колишніми діячами УНР П. Христюком, І. Лизанівським та В. Голубовичем, які теж проживали в Радянській Україні.

17
16

ПРОТОКОЛ ДОПИТА

М.С. ГРУШЕВСКОГО
процессуального Председателя
ГПУ УССР - БАЛИЦКИМ

ВОПРОС - Чем вы хотите дополнить ранее данные Вами показания ?
В каком виде проект является на сегодняшний день руководимая Вами организация ?

ОТВЕТ - Я в своих показаниях просил знать только, что по отношению к организации было преступление. Харьковским центром информировал меня о всех своих решениях принципиального характера; многих мелочей я могу не знать.

Я являлся членом организации и изучал международную ситуацию. В прошлом я принимал деятельное участие во введении во II-й Интернационал украинских партий. Впоследствии, после моего отъезда за границу во второй Интернационал оставалась делегация украинских социал демократов. Необходимо было выяснить и установить позиции II-го Интернационала в украинском вопросе для дальнейшего построения деятельности организации. С этой целью я послал своих эмиссаров за границу для установления связей с украинской делегацией во II-м Интернационале. В 1925, 1927 и 1929 г.г. за границу ездил МАЗУРНИК, который должен был привезти соответствующую информацию. Нам было известно, что на Марсельском конгрессе II-го Интернационала в 1925 году обсуждался вопрос об интервенции, поэтому нам требовались подробные сведения об этом. В 1925 году МАЗУРНИК ездил за границей в БУДУЖНО при отъезде в II-го Интернационал, который

Перша сторінка протоколу допиту М. Грушевського, проведеного Головою ГПУ УСРР В. Балицьким, 3 квітня 1931 року.

Під загрозою арешту доньки Катерини Грушевський дав ті свідчення, які від нього вимагалися, проте страчувати чи ув'язнювати вченого більшовики не наважилися.

Саму справу-формуляр припинили аж 1936 р. — через два роки після смерті Грушевського в киевському санаторії.

Уся колекція доступна на Е-архіві avr.org.ua за [посиланням](#).

Довідка:

4 (17) березня 1917 року утворилася Українська Центральна Рада — об'єднання громадських, політичних і культурних організацій, яке після Всеукраїнського національного конгресу перетворилося на революційний парламент України.

Її незмінним Головою аж до ліквідації 29 квітня 1918 року був професор історії Михайло Грушевський. За свою діяльність УЦР видала чотири Універсали, якими проголосила Україну спершу автономією, а відтак — незалежною Українською Народною Республікою.

Нагадаємо, Електронний архів визвольного руху avr.org.ua є сервісом відкритого он-лайн доступу до повнотекстових копій архівних матеріалів.

© 2010-2017, Українська правда, Історична правда

Використання матеріалів сайту дозволено лише з посиланням (для інтернет-видань - гіперпосиланням) на "Історичну правду".